

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, професора Зеленської Людмили Дмитрівни

на дисертаційну роботу Сарматової Ольги Сергіївни

«Інтеграція діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки (01 – Освіта/Педагогіка).

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Про актуальність та важливість проблеми інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів свідчать проаналізовані наукові доробки закордонних та вітчизняних дослідників з філософських, культурологічних, психологічних та педагогічних наук. Питання діяльнісного підходу в освіті не є новим але сучасне оновлення підготовки майбутніх вчителів потребує перегляду ролі діяльнісного підходу та ефективності його інтеграції в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів.

Дослідження виконано у межах наукового напрямку Українського державного університету імені Михайла Драгоманова та відноситься до науково-дослідницької проблематики кафедри методології та методики суспільних дисциплін «Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти» з теми «Проблема змісту та методів навчання історії та суспільствознавчих дисциплін». Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 4 від 30 листопада 2023 р.).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

До найбільш значущих наукових результатів дослідження О.С.Сарматової відносимо вирішення важливого наукового завдання щодо інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів.

Автором також науково обгрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Аналіз тексту дисертації, змісту публікацій О. С. Сарматової, а також термінів проведення дослідження дають підстави для твердження про наукову обгрунтованість і достовірність отриманих результатів, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна полягає у тому, що *вперше*: теоретично визначено і обгрунтовано організаційно-педагогічні умови ефективної інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів (забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в освітньому середовищі студентів та викладачів як необхідного фактору для ефективної інтеграції діяльнісного підходу у професійну підготовку майбутніх

вчителів суспільствознавчих предметів; стимулювання майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів до удосконалення педагогічного спілкування та формування професійної ідентичності як основи професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів; збагачення професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів креативним потенціалом як базисом руйнування професійних стереотипів та початком впровадження інновацій у педагогічну та виховну діяльність; шляхи ефективного розвитку самоосвіти, що спрямована на інтеграцію діяльнісного підходу в освітній процес під час вивчення спеціальних дисциплін майбутніми вчителями суспільствознавчих предметів);

виокремлено компоненти професійної підготовки (мотиваційно-рефлексивний, соціокультурний, діяльнісно-практичний, креативний, оцінний), що впливають на ефективність інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів;

розроблено критеріально-діагностичний апарат (критерії (мотиваційно-рефлексивний, соціокультурний, діяльнісно-практичний, креативний, оцінний); показники; рівні - творчий (високий), практичний (середній), початковий (низький));

спроектовано та реалізовано структурно-функціональну модель інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів;

уточнено сутність понять «діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів», «професійна підготовка», «інтеграція», «інтеграція діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів», «інноваційні технології навчання», «інтерактивні технології навчання»; удосконалено зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів для ефективної інтеграції діяльнісного підходу та методичну базу організаційно-педагогічних умов інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів;

подальшого розвитку набули застосовані ефективні для інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів інноваційні, інтерактивні, інформаційно-комунікативні технології навчання.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу (314 найменувань, з них 33 – англійською мовою) і 16 таблиць на 8 сторінках та 13 рисунків на 5 сторінках.

Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, у тому числі 170 сторінок основного тексту.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Апробація результатів і висновків наукового дослідження О. С. Сарматової є достатньою та підтверджується значною кількістю публікацій (5) у вітчизняних і зарубіжних наукових виданнях та участю здобувача в 3 науково-практичних заходах всеукраїнського рівня.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Дисертаційне дослідження О. С. Сарматової має і практичне значення, яке полягає у розробленні й впровадженні інноваційних та інтерактивних технологій («Мозковий штурм», «Асоціативний куш»; інформаційно-комунікативні технології; ігрові технології; інтелект-карти; метод «Хмара слів») із використанням та поєднанням традиційних технологій (лекції, семінари, практичні заняття, колоквиуми) із застосуванням відповідних засобів навчання таких як мультимедійні презентації; онлайн-дошка Jamboard у Google Meet; Інтернет-ресурси (XMind, MindNode, SimpleMind, Desktop), онлайн-сервіси (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art) в освітній процес для інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів в таких освітніх компонентах: «Громадянська освіта та основи демократії», 2 курс першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (модуль «Демократія. Вибори»); «Теорія та методи навчання суспільно-політичних дисциплін, 3 курс першого (бакалаврського) рівня вищої освіти; «Методика викладання історії у вищій школі», 1 курс другого (магістерського) рівня вищої освіти для апробації методики реалізації організаційно-педагогічних умов інтеграції діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Результати та висновки, отримані в ході дослідження, можуть використовуватися у процесі інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

У вступному розділі дисертації ретельно обґрунтовано актуальність і доцільність проведеного дослідження. Особливу увагу приділено детальному аналізу діяльності як фундаментального чинника в процесі онтогенезу людини, а також висвітлено значущість та об'єктивну необхідність застосування діяльнісного підходу в сучасному освітньому процесі.

На основі проведеного аналізу ідентифіковано низку провідних суперечностей, що зумовили дослідницький пошук. Далі послідовно сформульовано мету, визначено об'єкт, предмет та висунуто гіпотезу дослідження. Окремо представлено завдання, методику дослідження, а також розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів. Завершальні секції вступу містять інформацію про апробацію та впровадження здобутих результатів, а також про структуру та загальний обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі розкрито діагностичний апарат визначення сформованості компонентів професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів у процесі інтеграції діяльнісного підходу. У дослідженні критеріями виступають виокремлені компоненти професійної підготовки: мотиваційно-рефлексивний, соціокультурний, діяльнісно-практичний, креативний, оцінний. Спираючись на критерії та показники, було розроблено три рівні оцінювання – творчий (високий), практичний (середній), початковий (низький).

Другий розділ дисертації присвячений теоретичному аналізу методів, технологій та засобів навчання, а також опису занять, де вони застосовувались, в умовах аудиторного, дистанційного та змішаного форматів навчання. Ефективність інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін досягається завдяки гармонійному поєднанню традиційних, інноваційних, інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологій. Це вимагає від викладача особливого підходу як до підготовки, так і до проведення таких занять.

З метою ефективної інтеграції діяльнісного підходу у професійну підготовку майбутніх учителів суспільствознавчих предметів, були розроблені методики реалізації організаційно-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі. Ці методики реалізуються за допомогою інноваційних та інтерактивних технологій, таких як «Мозковий штурм», «Асоціативний кущ», інформаційно-комунікаційні та ігрові технології, інтелект-карти, а також метод «Хмара слів». Вони використовуються в поєднанні з традиційними технологіями, зокрема лекціями, семінарами, практичними заняттями та колоквіумами. Усе це супроводжується застосуванням відповідних засобів навчання, до яких належать мультимедійні презентації, онлайн-дошка Jamboard у Google Meet, інтернет-ресурси (XMind, MindNode, SimpleMind, Desktop) та онлайн-сервіси (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art).

Інноваційні технології навчання трактуються як синтез форм, методів, засобів, педагогічних підходів, які базуються на освітніх навчальних традиціях, та у процесі діяльності усіх учасників освітнього процесу удосконалюються, реформуються, модернізуються і спрямовані на досягнення позитивного результату.

Інтерактивні технології навчання у професійній підготовці майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів вважаються такими, що сприяють впровадженню інновацій в освітній процес через активну взаємодію усіх його учасників, які співпрацюють на рівних правах та без панівної переваги одного учасника над іншим.

У цьому розділі дослідження обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів, яка структурована такими блоками: змістовно-цільовим, теоретично-методологічним, оцінно-результативним, що об'єднані організаційно-педагогічними умовами. Між змістовно-цільовим та теоретично-методологічним блоками виділено процес інтеграції діяльнісного підходу.

Третій розділ «Дослідно-експериментальна перевірка впливу організаційно-педагогічних умов на ефективність інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів» розкриває організацію та методику проведення педагогічного експерименту, який відбувався в чотири етапи (аналітико-констатувальний, діагностично-пошуковий, формувальний, завершально-узагальнюючий). Однорідність експериментальних груп визначалася за допомогою психолого-педагогічних методик та методів математичної статистики. Дієвість запропонованих організаційно-педагогічних умов для ефективності інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів визначався за критерієм узгодженості $D_{\lambda} = \max$. Діагностика результатів формувального етапу педагогічного експерименту, проведена з рівнем надійності 95% (що відповідає стандартам педагогічних досліджень), повністю підтвердила зростання рівня підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих дисциплін. Це підвищення досягнуто завдяки застосуванню розроблених нами організаційно-педагогічних умов та моделі їх реалізації в освітньому процесі. Використання запропонованих педагогічних технологій навчання забезпечило позитивну динаміку інтеграції діяльнісного підходу у професійну підготовку цих фахівців.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Поряд із позитивними аспектами наукової праці, представленої для рецензування, відзначимо дискусійні положення, а також висловимо окремі побажання та рекомендації.

1. У розділі 1, параграф 1.2, що розкриває сутність та структуру інтеграції діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів, обґрунтовано компоненти, через формування яких відбувається ця інтеграція. На нашу думку, серед виокремлених компонентів доцільніше було б замість мотиваційно-рефлексивного включити психологічний компонент, оскільки він є більш широкий і включає комплекс психологічних процесів, що впливають на формування майбутніх учителів.

2. Наукова цінність дисертації зросла б у разі більш детального висвітлення у другому розділі синергії інтерактивних та інформаційно-комунікативних технологій із сучасними засобами навчання, які сприяють ефективній інтеграції діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів.

3. У дисертації мають місце окремі помилки орфографічного та

стилістичного характеру.

Утім зазначені зауваження, рекомендації і побажання не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження О. С. Сарматової і можуть бути предметом для наукової дискусії.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.

Теоретичні положення та основні результати дисертації представлені автором у 8 публікаціях: із них 5 статей відображають основні наукові результати дисертації у наукових фахових виданнях України (2 – іноземною мовою), 3 публікації мають апробаційний характер і додатково відображають основні наукові результати дисертації.

10. Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності не виявлено.

11. Висновок

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих автором праць дає підстави для висновку про те, що дисертація Сарматової Ольги Сергіївни на тему «Інтеграція діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Дисертація відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами)), а її авторка – Сарматова Ольга Сергіївна заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки (01 – Освіта/Педагогіка).

Опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету історії і права,
професор кафедри освітології та
інноваційної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Людмила ЗЕЛЕНСЬКА

